

Ειρήνη Παλαιολογίνα

Περίληψη :

Η Ειρήνη Παλαιολογίνα ήταν η μεγαλύτερη αδελφή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η'. Γεννήθηκε πριν από το 1220 και πέθανε το 1284. Παντρεύτηκε τον πιγκέρνη Ιωάννη Καντακουζηνό και απέκτησε τέσσερις κόρες, ενώ μετά το θάνατό του εκάρη μοναχή με το όνομα Ευλογία. Είχε εκδηλώσει κάποιες πολιτικές φιλοδοξίες και προσπάθησε να ασκήσει επιρροή στην πολιτική του αδελφού της. Ωστόσο, ως φανατική αντίπαλος της ένωσης των Εκκλησιών, ήρθε τελικά σε ρήξη μαζί του.

Άλλα Ονόματα

Ειρήνη Κομνηνή Παλαιολογίνα, μοναχή Ευλογία

Τόπος και Χρόνος Γέννησης

πριν από το 1220

Τόπος και Χρόνος Θανάτου

1284

Κύρια Ιδιότητα

αριστοκράτισσα, μοναχή

1. Βιογραφικά

Η Ειρήνη Παλαιολογίνα γεννήθηκε πριν από το 1220 και ήταν κόρη του **μεγάλου δομέστικου** Ανδρόνικου Παλαιολόγου και της Θεοδώρας και μεγαλύτερη αδελφή του αυτοκράτορα **Μιχαήλ Η'**. Περίπου το 1240 παντρεύτηκε τον **πιγκέρνη** Ιωάννη Καντακουζηνό Κομνηνό Άγγελο, με τον οποίο απέκτησε τέσσερις κόρες: τη **Θεοδώρα**, τη Μαρία, την Άννα και την Ευγενία.¹ Πριν από το 1257 ο σύζυγός της πέθανε ως μοναχός Ιωαννίκιος, οπότε η Ειρήνη, αφού έμεινε χήρα, δέχθηκε το μοναχικό σχήμα το 1261 ή λίγο νωρίτερα, παίρνοντας το όνομα Ευλογία.² Στη συνέχεια αναμείχθηκε ενεργά στη διαμάχη ενωτικών και ανθενωτικών μέχρι το θάνατό της, το 1284.

2. Πηγές

Στις βυζαντινές πηγές συναντάται δύο φορές η Ειρήνη. Στο έργο του **Γεωργίου Παχυμέρη** αναφέρεται μια συγκινητική και τρυφερή ιστορία για το πώς η μεγαλύτερη αδελφή Ειρήνη νανούριζε τον αδελφό της Μιχαήλ με ένα τραγούδι, στο οποίο τον εξυμνούσε ως μελλοντικό αυτοκράτορα που θα εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη από τη Χρυσή Πύλη.³ Γενικά, ο Παχυμέρης αναφέρει ότι και οι δύο αδελφές του Μιχαήλ, η Μάρθα και η Ειρήνη (Ευλογία), πρόσεχαν τον μικρότερο αδελφό τους, ιδιαίτερα όμως αναφέρεται η Ειρήνη.

Η Ειρήνη μνημονεύεται στις πηγές για δεύτερη φορά από τον **Γεώργιο Ακροπολίτη**, με αφορμή τα θυελλώδη γεγονότα του καλοκαιριού του 1261, όταν τα στρατεύματα της Νίκαιας, των οποίων ηγούνταν ο στρατηγός **Αλέξιος Στρατηγόπουλος**, επανάκτησαν την Κωνσταντινούπολη από τους Λατίνους. Τον καιρό εκείνο ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Η' βρισκόταν στο Μετεώριον (όπως αναφέρει ο Ακροπολίτης) και δεν γνώριζε τι είχε συμβεί. Στη διάρκεια της νύχτας, ξαφνικά, διαδόθηκε η φήμη ότι απελευθερώθηκε η Κωνσταντινούπολη. Την είδηση έφερε ένας νεαρός ο οποίος ήταν στην υπηρεσία της Ειρήνης και ερχόμενος από την περιοχή της Βιθυνίας έμαθε για την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Η Ειρήνη έτρεξε αμέσως να ενημερώσει τον αδελφό της. Τον βρήκε να κοιμάται και αντιμετώπισε το δίλημμα πώς να συμπεριφερθεί, φοβούμενη μην

Ειρήνη Παλαιολογίνα

ταραχθεί αν του ανακοινώσει ξαφνικά την είδηση. Γι' αυτό, τον άγγιξε με το χέρι και του είπε: «κατέσχεες, ὦ βασιλεῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν», προσθέτοντας «ανάστηθι βασιλεῦ, ὁ γὰρ Χριστὸς ἀπεχαρίσατό σοι τὴν Κωνσταντινούπολιν».⁴

3. Πολιτική στάση

Η Ειρήνη είχε πολιτικές φιλοδοξίες και ασκούσε κάποια επιρροή στον νεότερο αδελφό. Είναι γνωστό ότι ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς υποκινούσαν τὸν αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' νὰ μεριμνήσει γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ γιου τοῦ Ἀνδρόνικου (Β') καὶ νὰ παρακάμψει τὰ δικαιώματα τοῦ νεαροῦ [Ιωάννη Δ' Λασκάρεως](#) στο θρόνο. Αυτό οδήγησε αργότερα στην τύφλωση του άτυχου αγοριού, γιου του αυτοκράτορα [Θεόδωρου Β' Λασκάρεως](#). Επίσης είναι γνωστό ότι η Ευλογία συνέβαλε στην καταδίκη του ικανού στρατηγού Ιωάννη Μακρονηού, τον οποίο τύφλωσε ο αυτοκράτορας.

Όταν ο Βούλγαρος τσάρος Κωνσταντίνος Τih (1257-1277) έμεινε χήρος, νυμφεύθηκε την κόρη της Ευλογίας, τη Μαρία. Ο γάμος αυτός χρονολογείται στα τέλη του 1268 ή στις αρχές του 1269.⁵ Το γεγονός ότι ο Βούλγαρος τσάρος έγινε γαμπρός της έδωσε στην Ευλογία τη δυνατότητα αλλά και την ισχύ νὰ υλοποιήσει κάποιες φιλοδοξίες στα χρόνια που ακολούθησαν.

4. Ανθενωτική δράση

Η αμοιβαία στοργή του Μιχαήλ Η' και τῆς μεγαλύτερης ἀδελφῆς τοῦ τέθηκε σὲ δοκιμασία γιὰ ἕνα ζωτικῆς σημασίας ζήτημα: αὐτὸ τῆς ἔνωσης τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ 1273, ἡ Ευλογία τάχθηκε ἐναντίον τῆς ἐνωτικῆς πολιτικῆς τοῦ ἀδελφοῦ τῆς ἀπολύτως κάθετα καὶ ἀσυμβίβαστα. Μάλιστα, ἔγινε ἕνα ἀπὸ τὰ σημεῖα ἀναφορᾶς τῶν ἀνθενωτικῶν. Λόγω αὐτῆς τῆς στάσης πέρασε ἕνα χρονικὸ διάστημα στὴν ἐξορία: ὁ ἀδελφός τῆς τὴν ἐξόρισε στὸ οχυρὸ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, στὸν κόλπο τῆς [Νικομήδειας](#).⁶ Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἔντασης τῶν σχέσεων ὅτι ἡ Ευλογία ἔφτασε μέχρι καὶ νὰ ἀπαγορεύσει μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαήλ Η' στὴ χήρα τοῦ αυτοκράτορα, τὴ Θεοδώρα, νὰ προσεύχεται γι' αὐτόν.

Ἡ Ειρήνη δὲν δίστασε νὰ στρέψει τὴν κόρη τῆς τῆς Μαρία, τσαρίνα τῆς Βουλγαρίας, ἐναντίον τοῦ θεοῦ τῆς. Τότε ἐπῆλθε καὶ μιὰ διακρατικὴ διαμάχη: ὁ Μιχαήλ Η' δὲν ἔδωσε στὸν Βουλγάρο ὡς προίκα τὶς πόλεις ποὺ τοὺς ὑποσχέθηκε, Ἀγκίαλο καὶ Μεσημβρία, με ἀποτέλεσμα ἡ Μαρία νὰ υποκινεῖ τὸν τσάρο σύζυγό τῆς ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Μάλιστα, ἡ Μαρία καὶ ἡ Ευλογία ἔστειλαν, πιθανόν τὸ 1276, κάποιον ὀνόματι Ἰωσήφ Καθαρό στὴν Ἱερουσαλήμ, στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο,⁷ ὥστε με τὴ βοήθειά τοῦ νὰ πείσουν τὸν Αἰγύπτιο σουλτάνο Rukn al-Din Baybars Α' νὰ ἐπιτεθεῖ μαζί με τοὺς Βουλγάρους στὸν Βυζαντινὸ αυτοκράτορα. Ὁ ηγεμόνας τῆς Αἰγύπτου ἀπέρριψε τὴν πρόταση διότι θεωροῦσε τοὺς ἀγνωστούς γιὰ αὐτόν Βουλγάρους μὴ ἀξιόπιστους συμμάχους. Στὸν δε Πατριάρχη Αλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας δὲν μποροῦσαν νὰ υπολογίζουν, διότι ζούσαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἦταν ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ αυτοκράτορα.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαήλ Η' (1282) ἐπῆλθε ἀλλαγὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτικοῦ σχηματισμοῦ. Ὁ γιος καὶ διάδοχός τοῦ [Ἀνδρόνικος Β'](#) ἀλλάξε ριζικὰ τὴν ἐνωτικὴ τοποθέτηση τοῦ πατέρα τοῦ. Μεταξὺ τῶν συμβούλων τοῦ νέου αυτοκράτορα συναντάμε καὶ τὴ θεία τῆς Ευλογίας, ἡ ὁποία ἄσκησε ἐπιρροή μέχρι τὸ θάνατό τῆς.

Ειρήνη Παλαιολογίνα

1. Nicol, D.M., *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study* (Washington 1968), № 18, σελ. 25-26, πιθανολογεί ότι από το γάμο αυτό γεννήθηκε ακόμα μία κόρη αγνώστου ονόματος. Όμως, το *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit IX* (Wien 1989), βλ. λ. «Παλαιολογίνα Ειρήνη Κομνηνή» αρ. 21360, σελ. 67, αναφέρει μόνο τέσσερις κόρες.
2. Παχυμέρης, Γ., *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, Failler, A. (επιμ.), στο *Georges Pachymérés relations historiques I* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 14, Paris 1984), σελ. 179-181.
3. Παχυμέρης, Γ., *Συγγραφικαί Ιστορίαι*, Failler, A. (επιμ.), στο *Georges Pachymérés relations historiques I* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 14, Paris 1984), σελ. 179-181.
4. Ακροπολίτης, Γ., *Χρονική Συγγραφή*, Heisenberg, A. (επιμ.), στο *Georgii Acropolitae Opera I* (Leipzig 1978), σελ. 184.
5. Failler, A., "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymérés", *Revue des études byzantines* 39 (1981), σελ. 207-211.
6. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit IX* (Wien 1989), βλ. λ. «Παλαιολογίνα Ειρήνη Κομνηνή» αρ. 21360, σελ. 67.
7. Failler, A., "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymérés", *Revue des études byzantines* 39 (1981), σελ. 235-236.

Βιβλιογραφία :

	Geanakoplos D.J. , <i>Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258-1282. A Study in Byzantine-Latin Relations</i> , Cambridge Mass. 1959
	Γεώργιος Παχυμέρης , <i>Συγγραφικαί Ιστορίαι</i> , Failler, A. (ed.), <i>Georges Pachymérés. Relations historiques I-2</i> , Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24/1-2, Paris 1984
	Paradopoulos A. , <i>Versuch einer Genealogie der Palaiologen, 1259-1453</i> , München 1938
	Успенский Ф.И. , <i>История Византийской империи, т. 1-3</i> , Москва - Ленинград 1913-1948, СПб
	<i>Codices graeci Vaticani saeculis XIII et XIV scripti annorumque notis instructi</i> , Turyn, A., <i>Codices Vaticani selecti</i> 28, Città del Vaticano 1964
	Nicol D.M. , <i>The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460. A Genealogical and Prosopographical Study</i> , Washington 1968
	Nicol D.M. , <i>Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου, 1261-1453</i> , Αθήνα 1996, Κομνηνός, Σ. (μτφρ.)
	<i>Dossier grec de l'union de Lyon (1273-1277)</i> , Laurent, V. – Darrouzès, J., <i>Archives de l'Orient chrétien</i> 16, Paris 1976
	Νικηφόρος Γρηγοράς , <i>Ρωμαϊκή ιστορία</i> , Dieten, van J.L. (επιμ.), <i>Gregoras Nikephoros, Rhomäische Geschichte I-3</i> , Bibliothek der griechischen Literatur 39, Stuttgart 1973-1988
	Laurent V. , "Notes de chronologie et d'histoire byzantine de la fin du XIIIe siècle: 1. La date de la mort d'Irène' -Eulogie, la sœur de Michel VIII Paléologue", <i>Revue des études byzantines</i> , 27, 1969, 209-213
	Failler A. , "La tradition manuscrite de l'Histoire de Georges Pachymère (livres I-VI)", <i>Revue des études</i>

Ειρήνη Παλαιολογίνα

	byzantines, 37, 1979, 123-220
	Failler A. , "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymérés", <i>Revue des études byzantines</i> , 38, 1980, 5-103
	Failler A. , "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymérés", <i>Revue des études byzantines</i> , 39, 1981, 145-249
	"Παλαιολογίνα, Ειρήνη Κομνηνή, λήμμα 21360", E. Trapp, <i>Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzzeit</i> 9, Wien 1989

Γλωσσάριο :

	μέγας δομέστικος, ο
	Ανώτατος στρατιωτικός διοικητής. Το αξίωμα του μεγάλου δομεστικού αντικατέστησε σε απροσδιόριστο χρόνο το αξίωμα του δομεστικού των σχολών της Μέσης Βυζαντινής περιόδου. Κατά τον 11ο-12ο αιώνα ο μέγας δομέστικος διοικούσε τα ξεχωριστά στρατεύματα της Ανατολής και της Δύσης. Το 13ο αιώνα, ωστόσο, ο διαχωρισμός αυτός είχε εκλείψει. Ιεραρχικά τοποθετείται μετά τον πρωτοβεστιάριο και το μέγα στρατοπεδάρχη, ενώ το 14ο αιώνα μετά τον καίσαρα. Ως ανώτατος τίτλος δινόταν επίσης σε στενούς συγγενείς του αυτοκράτορα.
	πιγκέρνης, ο
	Επίσης πικέρνης ή επικέρνης. Οινόχοος των ανακτόρων. Αξιωματούχος στην προσωπική υπηρεσία του αυτοκράτορα [πιθανώς από το λατινικό <i>pinserna</i> ή παράγωγο του <i>επι-κεράννυμι</i> , αναμειγνύω (κρασί)]. Στο ύστερο Βυζάντιο ο πιγκέρνης ήταν υψηλός τιμητικός τίτλος, ενώ το 14ο αιώνα αποδόθηκε σε εξαιρετικά σημαντικά πρόσωπα, όπως ο Αλέξιος Φιλανθρωπηνός.

Πηγές

Γεώργιος Ακροπολίτης, *Χρονική Συγγραφή (Annales)*, Heisenberg, A., *Georgii Acropolitae Opera*, 1, Leipzig 1903

Ανωνύμου, *Σύνοψις Χρονική*, Σάθας, Κ.Ν. (επιμ.), στο *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη* 7 (Βενετία 1894).

Lampsides, O. (επιμ.), *Ephraem Aenii Historia Chronica* (Αθήνα 1990).

Λάμπρος, Σ., «Επιγράμματα Μαξίμου Πλανούδη», *Νέος Ελληνομνημίων* 13 (1916), σελ. 414-421.

Γεώργιος Παχυμέρης, *Συγγραφικαί Ιστορίαι (libri vi de Michaele Palaeologo)*, A. Failler - V. Laurent, *Georges Pachymérés. Relations historiques*, 2 vols., Corpus fontium historiae Byzantinae 24.1-2. Series Parisiensis, Paris 1984

Νικηφόρος Γρηγοράς, *Ρωμαϊκή ιστορία*, Dieten, van J.L., *Gregoras Nikephoros, Rhomäische Geschichte*, Bibliothek der griechischen Literatur, Stuttgart 1973

Παραθέματα

Αναφορά του Γεώργιου Ακροπολίτη στην Ειρήνη σχετικά με τα γεγονότα του 1261

«Περὶ γοῦν τὸ Μετεώριον τότε σκηνομένου τοῦ βασιλέως ἐξαπίνης φήμη τις νύκτωρ τὰς τῶν πολλῶν περιεβόμβησεν ἀκοάς. Ἡ δὲ φήμη παρὰ παιδαρίου τινὸς τῆς αὐταδέλφης τοῦ βασιλέως τῆς ὀνομαζομένης μὲν Εἰρήνης, διὰ δὲ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος μετανομασθείσης Εὐλογίας, ἐκ τῶν τῆς Βιθυνίας μερῶν παρ' αὐτὴν ἀφικομένου, ὡς καθ' ὁδὸν ἐμαμαθῆκει παρὰ του, παρὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἀλῶναι τὴν Κωνσταντίνου. Ὡς εἶχε γοῦν τάχους ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοκασιγνήτη παρὰ τὸν βασιλέα ἀφιγμένη καταδαρθάνοντα τοῦτον εὔρε, καὶ ἡρέμα πως ἐκίνει αὐτὸν χειρὶ, ὅπως ἂν γε καὶ γρηγορήσειεν, ἰσχυοτέρᾳ τῇ φωνῇ ὑπολέγουσα ὡς 'κατέσχες, ὦ βασιλεῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν' καὶ πολλάκις τοῦτο εἰρήκει, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπέμενε μηδὲν τι πρὸς ταύτην ἀνταποκρινόμενος. ὡς δὲ τὸν λόγον μετέβαλε καὶ

Ειρήνη Παλαιολογίνα

ειρήκει. 'ανάστηθι βασιλεῦ, ὁ γὰρ Χριστὸς ἀπεχαρίσατό σοι τὴν Κωνσταντινούπολιν'. τῆς κλίνης ἀναστὰς καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας 'τούτον μεν' ἔφη "τὸν λόγον, ὦ ἀδελφὴ, καὶ αὐτὸς δέχομαι.'».

Γεώργιος Ακροπολίτης, *Χρονικὴ Συγγραφή (Annales)*, Heisenberg, A., *Georgii Acropolitae Opera, 1*, (Leipzig 1903), 86. 1-20

Χρονολόγιο

πριν ἀπὸ τὸ 1220: Γέννηση Ειρήνης

περ. 1240: Γάμος με τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνό

πριν ἀπὸ τὸ 1257: Θάνατος τοῦ Ἰωάννη Καντακουζηνού

1261 ἢ νωρίτερα: Ἡ Ειρήνη δέχεται τὸ μοναχικὸ σχῆμα με τὸ ὄνομα Εὐλογία

1273: Τάσσεται ἔντονα ἐναντίον τῆς ἐνωτικῆς πολιτικῆς τοῦ Μιχαὴλ Η'

1276: Προσπάθεια νὰ στρέψει τὸν Αἰγύπτιο σουλτάνο ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου

1284: Θάνατος τῆς Ειρήνης-Εὐλογίας